DEMOCRAȚIA – RESEMNIFICAREA UNUI CONCEPT CONSACRAT

Autor: Redacția Syntopic | 14 iunie 2022

Notă: Acest eseu este scris de Cosmin Țugui, care a obținut premiul I în cadrul concursului de eseuri filozofice pentru liceeni, „Din lumea Sofiei”.

„Deosebirea dintre o democraţie şi o despoţie constă în aceea că într-o democraţie se poate scăpa de guvern fără vărsare de sânge, pe când într-o despoţie nu.” (Karl Raimund Popper)

Termenul *democrație* reprezintă probabil unul dintre cele mai elocvente exemple de explicitare a diferențelor dintre cele trei proprietăți ale termenului: cuvântul *democrație* provoacă încă seisme puternice în societate, de aceea este inclus permanent în discursul public, ca o strategie facilă de ascensiune în sondajele electorale. Cu toate acestea însă, pe măsură ce încercăm să înaintăm în profunzimea termenului, constatăm o abordare din ce în ce mai superficială: la nivel cognitiv, noțiunea *democrație* trezește în mințile noastre doar o serie de principii vagi, generice, repetate parcă excesiv, în timp ce, în planul percepției imediate, obiectul *democrație* trimite în exclusivitate la o serie de practici politice care par treptat să-și piardă din efervescența dominantă la momentul instaurării acestora.

Omniprezența democrației în discursul celor care activează pe scena politică sau în rândul societății civile are drept efect colateral tocmai devalorizarea semnificațiilor inițiale ale termenului. Democrația este pe buzele tuturor, aproape toată lumea, indiferent de ideologia împărtășită (liberalism, socialism, progresism, conservatorism) se declară a fi democrată. Probabil că această corupere de sens a fost alimentată încă din secolul trecut, când liderii politici totalitari (comuniști) urmăreau să-și legitimeze puterea în fața poporului prin utilizarea unor sintagme oximoronice, fără acoperire în practicile guvernamentale uzitate. Constituțiile comuniste din România corelau *dictatura*

proletariatului cu instaurarea *democrației populare*. În China, liderul Partidului Comunist, Mao Zedong, vorbea despre perioada guvernământului său ca despre o *dictatură democratică a poporului*. Într-un registru mai apropiat geografic, denumirea Germaniei comuniste – RDG (Republica Democrată Germană), stat în care pluralismul politic sau de idei, libertatea personală, proprietatea privată erau frecvent nerespectate, completează seria exemplelor de utilizare eronată a termenului.

Tendința din prezent de absolutizare a modelului democratic nu se traduce, așadar, printr-o mai bună înțelegere a ceea ce este cu adevărat idealul democratic și a modului în care acesta poate fi dus la împlinire, ci, dimpotrivă, poate contribui tocmai la perpetuarea unor disfuncționalități existente, care nu mai ajung în punctul de a fi corectate. Încă din Antichitate și continuând cu perioada de început a Evului Mediu, virtuțile democrației au fost discutate alături de celelalte forme de cârmuire, însă nu au beneficiat neapărat de un loc privilegiat. În Atena, ținând cont totodată și de caracterul profund limitativ al definiției de cetățean, Platon argumenta că democrația este periculoasă deoarece plasează puterea politică în mâinile *demos*-ului ignorant și plin de invidie, incapabil să urmărească, pe termen lung, ceea ce se definește ca binele comun. Astfel, anarhia și dezordinea rezultate încet, dar inevitabil din adversitatea și invidia pe care oamenii o poartă unii pentru ceilalți, conduc, în final, către afirmarea unui despot (tiran), care instaurează legea și ordinea după bunul plac. Chiar dacă democrația era de preferat în fața tiraniei sau oligarhiei, aceasta era considerată un regim politic *rău* și *de nedorit*, în comparație cu *politeia* teoretizată de Aristotel, sistem care combină unele trăsături ale guvernării celor puțini cu altele ale guvernării celor mulți, propunând simultan un control reciproc al celor două instanțe, menit să prevină excesele și să asigure realizarea binelui comun. Această formă păstra prevalența caracterului de grup, întrucât judecata colectivă se dovedește superioară celei individuale (*mai multe capete judecă mai bine decât unul singur*). Această formă de guvernare mixtă se aseamănă, de fapt, în cea mai mare măsură cu ceea ce considerăm în prezent ca fiind democrația.

Este interesant cum filosoful francez Raymond Aron reia întrebarea lui Platon referitoare la cum se poate evita ca democrațiile, denumite generic de acesta regimuri constituțional-pluraliste, să nu alunece spre anarhie sau tiranie. Acesta reinterpretează și conceptul *politeia*, corelând clasa celor puțini cu burghezia, cea care a pus bazele democrației moderne. Astfel, se declară un adept al teoriei machiavelice, conform căreia toate societățile complexe sunt guvernate, în fapt, de un număr mic de persoane, cu acordul tacit al maselor (de votanți), deci sunt oligarhice. Este ridicată în acest caz dilema dacă acest regim mai întruchipează sau nu o formă de suveranitate populară, însă, consideră autorul, atenția noastră ar trebui să fie îndreptată către activitatea grupului minoritar aflat la guvernare, dacă aceasta este conformă cu o serie de reguli prestabilite, dacă se dovedește avantajoasă pentru colectivitate sau dacă oferă garanții concrete celor guvernați. Mergând mai departe, se impune și explorarea criteriilor în baza cărora sunt acceptați noi membri în această minoritate ce se află la conducere,

împreună cu privilegiile ce derivă din calitatea de membru. Răspunsurile la aceste întrebări pot concluziona, într-o oarecare măsură, dacă democrația este păstrată doar la stadiul de aparență, respectiv dacă deciziile sunt dictate, din umbră, pentru comunitate, și nu de către aceasta. Chestiunea trebuie nuanțată, pentru că aceste minorități privilegiate pot exista și în regimurile constituțional-pluraliste aparent funcționale, în care competiția dintre partide este reală, alegererile sunt libere, însă anumite grupări de interese din interiorul partidelor devenite anacronice într-un sistem învechit reușesc să acapareze puterea într-o manieră veritabil autocrată. Raymond Aron distinge între regimurile democratice corupte și cele sănătoase. Principala caracteristică a unui regim corupt se referă la faptul că sistemul instituțiilor și al partidelor existente nu mai corespunde grupurilor de interes existente sau nu mai generează o autoritate stabilă. La nivelul cetățenilor care alimentează spiritul public, un partizanat excesiv menit a înlătura conștiința binelui comun și a conduce către curente radicale se dovedește a fi la fel de dăunător precum tendința permanentă de compromis între dreapta și stânga care împiedică adoptarea unor decizii clare sau a unor politici hotărâte.

Aceeași distincție dintre instituțiile și persoanele care le compun este valorificată și de către Karl Popper. Preocupat într-o primă fază de întrebarea *Cine trebuie să cârmuiască statul?* și încercând să realizeze un portret al *conducătorului celui mai bun, înțelept și competent*, Popper transferă treptat accentul de pe perspectiva pur personalistă în planul instituțional: întrucât aproape orice persoană devine coruptibilă pe măsură ce acumulează autoritate, atenția ar trebui orientată spre crearea, dezvoltarea și ocrotirea unor instituții care să reducă la minim prejudiciile pe care *guvernanții răi* le-ar aduce statului și cetățenilor. Cu alte cuvinte, dacă problemele prezentului țin, în mare parte, de persoane, viitorul se conturează la nivel instituțional, prin crearea de noi instituții și ajustarea principiilor de funcționare ale celor vechi. Popper identifică mai departe două tipuri de guvernări, în funcție de modul în care acestea pot fi înlăturate de la putere: guvernările democratice – *fără vărsare de sânge* (guvernanții pot fi demiși de către guvernați, iar cei aflați la putere au obligația de a se plia pe arhitectura instituțională existentă), respectiv guvernările tiranice, care pot fi înlăturate doar în urma unei revoluții victorioase. Scopul prim ar trebui să fie evitarea tiraniei, chiar și a celei fundamentate pe cele mai bune intenții și care oferă cele mai bune rezultate de eficiență, cu prețul de a trăi chiar într-o democrație coruptă, dominată de politici neinspirate, nefavorabile cetățenilor sau în care mijloacele de control nu se ridică la anumite standarde. Democrația oferă cadrul necesar reformării instituțiilor fără recurgere la violență, spre deosebire de tiranie, unde singura cale rezonabilă de înfăptuire a unor reforme este răsturnarea violentă a guvernului.

În ciuda virtuților pozitive pe care democrația le consacră, aceasta nu poate să nu furnizeze și decepții, dezamăgiri, întrucât ne apare definită prin felul imperfect de a fi al tuturor oamenilor. Gânditori contemporani propun astfel o serie de reglaje ce se impun a fi aplicate modelului democratic contemporan. Germanul Hans Herbert von Arnim,

critic al sistemului pluralist specializat pe dreptul constituțional, analizează fenomenul desolidarizării la urne, care se accentuează în Europa de Vest încă din primii ani ai perioadei postbelice (*Ohne-mich-Haltung* – mișcare ce militează pentru un individ centrat pe viața sa personală, fără vreo implicare concretă a acestuia în societate)[1], cumulat cu scăderea încrederii în instituțiile statului și a numărului cetățenilor care decid să se înscrie într-un partid[2]. Cauza acestor fenomene este reprezentată de faptul că practicile democratice tind să capete un caracter formal, cetățeanul fiind eliminat sistematic din cadrul procesului decizional. Referind-ne la scrutinele electorale, se constată cum, deși deputații și senatorii trimiși în Parlament sunt votați de cetățeni, totuși listele cu candidați și ordinea acestora sunt stabilite la nivel de partid. Partidele tind să se conserve în prezent ca minorități închise în care posibilitatea de ascensiune este limitată, noilor membri fiindu-le rezervat un adevărat *Ochsentour*, până în punctul desăvârșirii carierei politice. Ulterior, cetățeanul este exclus din procesul formării guvernului, mai ales când se profilează învestirea unui guvern de coaliție, ai cărui membri sunt decișI exclusiv în urma negocierilor dintre partide. În plus, voturile parlamentarilor par să nu valoreze în practică la fel de mult. Partidele minoritare se dovedesc esențiale în configurarea unei majorități parlamentare, decizând astfel care dintre forțele politice formează guvernul, iar, adesea, chiar partidul cu cele mai multe voturi primite poate rămâne pe din afară. Ulterior, opoziția joacă, mai degrabă, un rol decorativ, pârghiile de acțiune împotriva măsurilor adoptate fiind aproape inexistente în raport cu voturile majorității parlamentare.

Disfuncționalitățile democrației actuale sunt analizate și de istoricul belgian David Van Reybrouck, care le sintetizează în conceptul *Demokratiemüdigkeitssyndrom* (*Sindromul democrației obosite*). Democrațiile actuale suferă în planul legitimității și al eficienței din cauza aparatului birocratic care împiedică votarea rapidă a legilor sau implementarea imediată a unor proiecte majore de infrastructură, iar perioada petrecută la guvernare se traduce printr-o erodare majoră a popularității unor partide de tradiție, vizibilă la alegerile următoare. *Iluzia fiecărei zile guvernează mai pregnant ca niciodată* prin intermediul mass-mediei care generează conflicte pornind de la aspecte irelevante sau servesc, deopotrivă, creșterii artificiale în sondaje a unor partide sau a unor personalități. Aceste constatări sunt o dovadă a perimării formelor existente prin intermediul cărora tindem cu toții să înțelegem democrația. Autorul face o aluzie în acest sens referitoare la modul în care Occidentul a încercat să propovăduiască pe toate continentele propria viziune a valorilor democratice asemeni unui obiect de mobilier de la IKEA, cu instrucțiuni clare, specifice de asamblare și montare. O eventuală și mult dorită soluție la aceste neajunsuri ale democrației constă, poate, în încurajarea societății civile pe palierul implicării crescute în stabilirea și implementarea măsurilor ce privesc conducerea și organizarea statului, și aceasta prin grupuri de lucru organizate de experți, ale căror dezbateri și rezultate concrete să fie recunoscute și supuse spre aprobare oficial. Democrația deliberativă, cumulată cu însuși sistemul demarhic (tragerea la sorți a membrilor respectivelor grupuri de lucru), este o variantă deja

aplicată în diferite state (Islanda, Canada, Noua Zeelandă), scopul fiind revizuirea unor articole din constituțiile statelor respective referitoare la îmbunătățirea procesului electoral sau a condițiilor referitoare la parteneriatul civil.

Probabil că timpurile actuale ne invită mai mult ca niciodată să gândim în afara formelor, conștientizând astfel că democrația nu ne apare ca un simplu dat al istoriei, ci precum caracterul uman care trebuie modelat, retușat de-a lungul vieții, aceasta trebuie permanent readaptată, regândită și reconfigurată în funcție de evoluțiile din societate. Mai mult decât atât, cetățenii nu trebuie să se activeze doar cu prilejul alegerilor, ci aceștia trebuie să aibă ocazia să dezbată permanent temele de interes major, nu oricum, ci pe baza unor cunoștințe solide dobândite în urma discuțiilor și polemicilor constructive purtate cu experți.

NOTE

1. În Belgia, stat în care votul este obligatoriu, se pot observa aceste variații: dacă în 1971 se prezentau la vot peste 96% dintre votanți, în 2015 procentul acestora a scăzut la 90%, iar în unele regiuni chiar în jurul valorii de 85%. ↑
2. Comparând cu anii ’80, partidele de tradiție din UK, Norvegia, Franța și-au pierdut mai mult de jumătate din membri; iar în ultimii 10 ani, aceste partide au pierdut în medie 1 milion de membri. ↑

BIBLIOGRAFIE:

• Ball, Terence și Dagger, Richard (2000). *Ideologii politice și idealul democratic*, traducere realizată de Monica Marchiș, Romana Careja, Olivia Rusu-Toderean, Cristian Urziceanu, Adriana Cioti, Cornel Ferenczi, Iași, Editura Polirom, pg. 29-33 35-54, 75, 92-96
• Popper, Karl Raimund (1998). *În căutarea unei lumi mai bune*, traducere realizată de Anca Rădulescu, București, Editura Humanitas, pg. 123-132, 157-169
• Popper, Karl Raimund (2005). *Societatea deschisă și dușmanii ei*, vol. 1, traducere realizată de Drăgan Stoianovici, București, Editura Humanitas, pg. 166-213
• Popper, Karl Raimund (1998). *Lecția acestui secol*, traducere realizată de Florin Dumitrescu, București, Editura Nemira, pg. 69-93
• Popper, Karl Raimund (2000). *Filosofie socială și filosofia științei*, traducere realizată de Alexandra Stanciu, Brînduşa Palade, Gheorghe Flonta, Constantin Stoenescu, Sorina Neculaescu, Marc-Valentin Ulieriu, Dragoş Olaru, Cristina Moisa, Iași, Editura Trei, pg. 337-362
• Aron, Raymond (2001). *Democrație și totalitarism*, traducere realizată de

Simona Ceaușu, București, Editura ALL EDUCATIONAL, pg. 95-135
• Arnim, Hans Herbert von (2009). *Volksparteien ohne Volk. Das Versagen der Politik*, München, Editura C. Bertelsmann, Kindle ed.
• Reybrouck, David Van (2016). *Gegen Wahlen. Warum Abstimmen nicht demokratisch ist*, Göttingen, Editura Wallstein, Kindle ed.

Imagine: Unsplash